

Vedecký príspevok / Scientific Article

Recenzované / Review: 20. 12. 2021

<https://doi.org/10.24040/eas.2021.22.2.114-133>

Vybrané aspekty spoločenskej funkcie ekonómie v súčasnosti

Selected aspects of social function of economics in contemporary society

Jana Marasová, Žaneta Lacová

Abstract: Príspevok má ambíciu zdôrazniť význam ekonómie ako spoločenskej vedy, poukázať na dôležitosť jej kontinuálneho poznávania v ekonomickom vzdelávaní a identifikovať motiváciu dnešnej generácie mladých ľudí na toto vzdelávanie. Cieľom príspevku je určiť kľúčové dimenzie spoločenskej funkcie ekonómie v súčasnej slovenskej spoločnosti. Autori sa pri napĺňaní uvedeného cieľa opierajú o výsledky riešených univerzitných projektov a vlastné skúsenosti z výučby ekonomickej teórie, o existujúce relevantné zdroje a prieskumy danej problematiky, ako aj o uskutočnený vlastný prieskum v komparácii výsledkov s medzinárodným výskumom CORE. V prvej časti príspevku poukazujú na špecifiká ekonómie a na vybrané otázky ekonomického vzdelávania, v druhej sa venujú dimenziám spoločenskej funkcie ekonómie a výsledkom realizovaného výskumu. V závere sumarizujú skutočnosti, ktorými ekonomická veda prispieva k rozvoju kritického myslenia jednotlivcov, k sebareflexii spoločnosti a k obrane jej demokratických hodnôt.

Key words: *funkcia ekonómie, postavenie v spoločnosti, ekonomické vzdelávanie, motivácia študentov*

JEL Classification: A10, A11, A12

Úvod

Na Slovensku sa už niekoľko rokov poukazuje na to, že veda a výskum sú v tejto krajine dlhodobo poddimenzované a nedoceňované (ESET ScienceAward, 2019; SOVVA, 2021)). Výrazne sa to prejavuje najmä na postavení spoločenských a humanitných vied, ako to vyplýva z Memoranda ich predstaviteľov (2016), ale i ďalších analýz (Bátora, 2016; Drábik, Kšiňan, 2017). Danou problematikou sa zaoberá aj univerzitný projekt APVV-18-0122, v rámci ktorého bol spracovaný tento príspevok.

Naším cieľom je na základe doteraz dosiahnutých výsledkov riešenia projektu poukázať na význam ekonómie ako spoločenskej vedy i na úlohu ekonomického vzdelávania, a následne prezentovať výsledky vlastného prieskumu postoja študentov k vybraným otázkam

ekonómie ako aj k ich motivácii na štúdium ekonómie, a to v komparácii so závermi iných uskutočnených výskumov. Sústreďujeme sa pritom na viaceré dimenzie spoločenskej funkcie ekonomickej vedy a tiež na postavenie a úlohu samotných ekonómov, ktorí by mali byť nositeľmi jej najnovších poznatkov, ale aj expertmi na praktickú hospodársku politiku. Časť ekonómov, pôsobiacich v akademickom prostredí, by tieto svoje zručnosti mala pretavovať smerom k diverzifikácii obsahu i metód výučby ekonómie súčasnej generácii študentov. V súvislosti s ekologickými a sociálnymi imperatívmi dnešnej doby si kladieme aj otázku, či by ekonómovia nemali byť razantnejší pri hľadaní a presadzovaní alternatívnej podoby ekonomického života.

Spoločenský význam ekonomickej vedy demonštrujeme na jej prínose k rozvoju kritického myslenia jednotlivcov, ku kultivácii verejného diskurzu a s ním spojenej sebareflexii spoločnosti, ale aj k obrane základných demokratických hodnôt, kde je úloha spoločenských vied vo všeobecnosti nespochybniteľná.

1 Špecifiká ekonomickej vedy a jej novodobá genéza

Pojem spoločenské vedy býva vymedzený rôzne, v závislosti od viacerých kritérií (Ondrejko, 2010). Podľa Centrálného informačného portálu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR (<https://www.vedatechnika.sk>) sa do platnej slovenskej legislatívy premietla definícia Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, ktorá pod daný pojem zahŕňa predovšetkým vedné disciplíny psychologické, ekonomické, pedagogické, sociálne, právne a politické. Každá z nich má svoje následné podrobnejšie členenie a špecifické charakteristiky. Spoločenské vedy teda predstavujú široké spektrum vedných odborov, ktoré sa v mnohom odlišujú, ale aj dopĺňajú, a ktoré majú viac či menej výrazný spoločensko-hospodársky význam. Ekonómia ako spoločenská veda má svoje špecifiká, ktoré následne determinujú jej úlohu v spoločnosti.

1.1 Špecifické charakteristiky ekonómie

Ako všetky spoločenské vedy, aj ekonómia čelí ťažkostiam pri formulovaní jednoznačných vedeckých záverov, čo vyplýva zo skutočnosti, že predmetom jej výskumu je ľudské rozhodovanie a správanie, ktoré je a priori slobodné a spontánne, čím sa vymyká všeobecným pravidlám. Ekonómia má navyše svoje vlastné zvláštnosti, ktoré Guerrien (2004) zdôvodnil nasledovne:

- Skúma vzťahy medzi ľuďmi, ktoré je ťažké, lepšie povedané nemožné redukovať na presné závislosti medzi izolovanými premennými, z čoho zároveň vyplýva, že v ekonómii sa nedajú uskutočňovať kontrolované experimenty, aké sú bežné v exaktných vedách.
- Ak aj ekonomická teória odhalí relatívne spoľahlivé korelácie medzi určitými premennými, takmer nikdy nie sú ani univerzálne ani trvácne, pretože sa menia v priestore i čase: neplatia rovnako v jednotlivých regiónoch sveta ani v jednotlivých časových obdobiach. V ekonómii neexistujú presné zákony prírodných vied, predmetom jej výskumu sú skôr tendencie vývoja analyzovaných premenných.
- Teoretik, či už si to uvedomuje alebo nie, je zainteresovaným subjektom spoločnosti, resp. ekonomiky, ktorú skúma, a má svoju predstavu, ako ich zlepšiť i ako sa určité zlepšenie dá dosiahnuť. V prípade ekonómie je táto normatívna dimenzia veľmi výrazná a často býva aj zdrojom nedorozumení, pretože teórie nie vždy dostatočne jasne ukazujú, ako modely, o ktoré sa opierajú, zapadajú do danej perspektívy. Galbraith (2003) dokonca pokladá rady niektorých predstaviteľov dominantného mainstreamu adresované tvorcom hospodárskej politiky, ako aj ich zdôvodnenia, za „vražné“. Odporúčania týchto ekonómov sú skôr ozvenou veľkých myšlienok z minulosti než originálnymi návrhmi na riešenie mnohých vážnych ekonomicko-sociálnych otázok, ktoré prináša súčasnosť.

Uvedené špecifické charakteristiky ekonómie sa viac či menej profilovali v jej historickej géneze. Poznanie minulosti ekonomickej vedy je dôležité pre vysvetlenie jej súčasného postavenia v spoločnosti, pre predvídanie jej budúceho vývoja a tiež pre pochopenie spoločenského významu, ktorý predstavuje. Preto je už v procese vzdelávania budúcich ekonómov extrémne dôležité vracať sa ku koreňom ekonómie a spoznávať jej následný vývoj v jednotlivých ekonomických doktrínach, v časovom i hospodárskom kontexte, v ktorom vznikali, a v myšlienkových postupoch ich hlavných predstaviteľov. Poznať dejiny ekonomických teórií je pre ekonómov ale aj manažérov nepochybne rovnako dôležité ako poznanie rímskeho práva pre budúcich právnikov.

Podľa Boyer (2003) sa dajú rozlíšiť tri kategórie ekonómov, ktorých prístupy sa v určitej súčinnosti výrazne prejavili najmä v 60. rokoch 20. storočia. Prvou z nich sú ekonómovia, ktorí sa využitím aj matematických metód snažili ukázať, ako je možné v hospodárstve dosiahnuť všeobecnú ekonomickú rovnováhu. Ich výskumy vyúsťujú do demonštrácie ekonómie blahobytu, ktorá mala ukázať, za akých podmienok je pôsobenie neviditeľnej ruky trhu opodstatnené. Najvýznamnejšími predstaviteľmi daného prístupu sú P. Samuelson a W. Nordhaus. Zo záverov výskumných prác tejto skupiny ekonómov však vyplynulo aj to, že je

veľmi ťažké zovšeobecňovať podmienky životaschopnosti trhovej ekonomiky, a že všeobecná ekonomická rovnováha je teória veľmi relatívna, čo potvrdilo predovšetkým obdobie stagflácie v 70. rokoch.

Druhú kategóriu ekonómov predstavujú ekonometrici, ktorí po keynesiánskej revolúcii začali využívať štatistické postupy a techniky na spracovanie chronologických sérií dát z národného účtovníctva s cieľom odhaliť významné korelácie a kauzality, ktoré by umožnili predvídať ďalší vývoj ekonomiky. Na vypracovaných ekonometrických modeloch práve týchto ekonómov vznikla tzv. keynesiánska aplikovaná makroekonómia, o ktorú sa následne opierali tvorcovia hospodárskej politiky. Za hlavného predstaviteľa tejto makroekonómie možno pokladať nositeľa Nobelovej ceny z roku 1980 Lauwreca Kleina. Po veľmi dobrých výsledkoch uplatňovania daných modelov v 60. rokoch došlo v ďalšom desaťročí k ich významnej relativizácii spôsobenej všeobecným zhoršením ekonomických ukazovateľov – nárastom inflácie, nezamestnanosti a stagnáciou hospodárstva.

Tretiu skupinu ekonómov profilujúcu sa v období 60. rokov Boyer (2003, s. 60) nazýva sociálnymi inžiniermi hospodárskej politiky. Ich úlohou je pridelovať existujúce nástroje, orgánom verejnej moci a správy, aby mohli ovplyvňovať realizáciu hlavných národohospodárskych cieľov v štyroch známych oblastiach: dosahovanie ekonomického rastu, vysokej, resp. plnej zamestnanosti, stabilnej cenovej hladiny a vyrovnaný zahraničný obchod.

Uvedené tri skupiny ekonómov súbežne a v doplňujúcej sa súčinnosti od vzniku keynesiánskej teórie ťažili z rozvoja štatistických techník a matematických možností merania ekonomických premenných a reprezentovali ekonómiu ako relatívne celistvú, ktorá vie ekonomické súvislosti pochopiť, predvídať a poskytovať rady na žiadúce ovplyvňovanie hospodárskych procesov. Táto celistvosť však nemala dlhé trvanie, pretože hospodársky vývoj v 70. ale i v 80. rokoch poukázal na jej nereálnosť. Vznikli mnohé nové a prevažne konfrontačné koncepcie patriace do širokého spektra od keynesiánstva až po neoschumpeteriánstvo. Hospodárske politiky, ktoré sa na ich základe odvtedy vytvárajú, neodrážajú pokrok ekonomického poznania, ale predstavujú kompromisy politických koalícií pri riešení tém ich volebných programov, pričom diskusie ekonómov sa často obmedzujú na konfrontácie týkajúce sa vzťahu trhu a štátu a predovšetkým priestoru pre ich činnosť v ekonomike. Z tohto hľadiska je možné povedať, že ekonómovia viac-menej stratili neutralitu a prestali byť hovorcami svojej vedy, čo mohlo výrazne narušiť vnímanie ich postavenia v spoločnosti.

1.2 Vybrané otázky spoločenskej funkcie ekonómie

Ekonómia má okrem prakticko-hospodárskej úlohy aj zodpovednú spoločenskú funkciu vychádzajúcu z formovania mladej generácie prostredníctvom študentov ekonómie. Teoretická rôznorodosť, typická pre každú spoločenskú vedu, sa prirodzene odráža aj v príslušnom vzdelávacom procese. Výučba ekonómie v podmienkach Slovenska aj ostatných postkomunistických krajín doteraz trpí tým, že bola počas štyroch desaťročí odtrhnutá od svojich koreňov. V začiatkoch 90. rokov sa museli najprv samotní vysokoškolskí učitelia oboznámiť s cestou, ktorú ekonómia ako vedná disciplína za ten čas prešla, a kam sa posunulo ekonomické vzdelávanie. Celkom prirodzene pri výučbe siahli po prvých dostupných preložených učebniciach ekonómie. Najprv to bola Ekonómia od autorov P. A. Samuelson a W. D. Nordhaus (1992), následne Zásady ekonómie od N. G. Mankiw (1999). Štúdiom týchto a postupne ďalších knižných publikácií si pedagógovia otvárali myseľ novým aktuálnym ekonomickým poznatkom a skúmaným súvislostiam, na ktorých si vybudovali vlastné metodologické postupy výučby a vypracovali svoje učebné materiály.

Paralelne s vývojom ekonómie vo svete sa začali tieto základné učebnice tzv. ortodoxnej economickej teórie v západnom svete dopĺňať o nové alternatívne podoby učebníc. Hospodárstvo a ekonomický vývoj všeobecne sa za posledných 30 rokov podstatne zmenili, a ekonómii nastolili nové otázky, ktoré bolo a stále je potrebné riešiť, a na ktoré predstavitelia spomínanej ortodoxnej, resp. tradičnej teórie nemajú jednoznačné odpovede. Aj preto sa ekonómom vyčítajú nejasné a nejednoznačné postoje k súčasným urgentným otázkam, akými sú napr. záchrana životného prostredia, znižovanie chudoby, či podpora novej podoby ekonomiky, ktorá bude s veľkou pravdepodobnosťou nevyhnutným dôsledkom súčasnej pandemickej krízy i doteraz neriešených viacerých sociálnych a ekologických otázok. Hoci základný ekonomický zákon vzácnosti naznačuje, že zmena ekonomického myslenia a spôsobu výroby i spotreby sa stáva imperatívom, hlasy ekonómov i tvorcov hospodárskej politiky sú v tomto smere sotva počuteľné.

Protipandemické opatrenia a lockdowny posledných dvoch rokov spôsobili bezprecedentný pokles produkcie, a vlády jednotlivých štátov vynakladajú obrovské prostriedky na pomoc podnikom, aby zabránili ich kaskádovitému krachu a obnovili doterajší kapitalistický spôsob výroby. „Zachrániť ekonomiku“ takú, aká bola, sa stáva prvoradým cieľom, avšak máloktorý ekonóm ponúka pripravené scenáre, ktoré by pomohli zachrániť planétu. Borrits (2020) sa pýta, či by sme takúto cestu nemali zamietnuť a začať sa zamýšľať nad možnosťou budovania inej alternatívnej podoby ekonomiky. Či by ekonómovia nemali

namiesto výpočtov úrokov, ktoré budú zadlžené štáty roky splácať, razantne argumentovať v prospech spomaľovania klimatických zmien a rozvoja progresívnych odvetví, než napr. podporovať záchranu automobilového či leteckého priemyslu.

Tak ako sa váhavo a opatrne menia postoje ekonómov, tak vo väčšine prípadov zostávajú rovnaké aj zaužívané metódy výučby a „overené“ bibliografické zdroje tradičných autorov (Samuelson, Nordhaus, 2017; Mankiw et al., 2019; Bernanke et al., 2019; Stiglitz, 2015 a i.). V myšlienkových procesoch a reflexiách týchto nepochybne kvalitných učebníc už dnes nenájdeme adekvátne odpovede na ekologické a sociálne výzvy súčasného vývoja, úzko spojenými s ekonomickými výzvami, ale ani na potreby hospodárskopolitických subjektov, čo následne vedie k nekonzistentnej argumentácii (Juniper et al., 2021). V ekonómii je preto potrebné vytvárať priestor pre pluralistickú výučbu a využívať k tomu dnes už mnohé dostupné zdroje či už z behaviorálnej teórie, psychológie alebo zo socioekonómie - paradigmy, ktorá predstavuje spojenie ekonomickej teórie so sociológiou, skúmajúcu vplyv ľudských vzťahov na ekonomický život. Ide o určitú racionalizáciu konceptualizácie ekonomických rozhodnutí. Poznanie alternatívnych ekonomických prístupov je zvlášť dôležité v makroekonómii, ktorá je v mnohom kontroverzejšia ako mikroekonómia, pretože makroekonomické prostredie sa dynamicky mení. Spomínané ortodoxné učebnice dané zmeny vo svojom obsahu neodrážajú, alebo ak aj, tak až oneskorene v novších vydaniach. Typickým príkladom sú nové praktiky centrálnych bánk, relativita platnosti kvantitatívnej teórie peňazí či vplyvu úrokovej miery centrálnej banky na úrokové sadzby komerčných bánk. V týchto a iných príkladoch sa už treba odvolávať skôr na skúsenosti príslušných národných či nadnárodných inštitúcií ako na tradičnú neoklasickú teóriu.

V tejto súvislosti sa však domnievame, že chýbajúci pluralizmus vo výučbe ekonómie nie je dôsledkom toho, že by pedagógovia nemali odvahu oboznamovať študentov s existujúcimi alternatívnymi teóriami, ale skôr skutočnosti, že sme svedkami obmedzovania výučby ekonomickej teórie, dejín ekonomických teórií, či teórie medzinárodných ekonomických vzťahov. Otázkou zostáva, či dokážeme formovať dobrých absolventov bez dostatočných konceptuálnych základov z ekonómie, t. j. poznatkov o zásadných ekonomických súvislostiach a zákonitostiach.

Potrebná inovácia a aktualizácia ekonomického vzdelávania vedie tiež k skutočnosti, že učitelia ekonómie intenzívne reflektujú aj to, ktoré ekonomické témy študentov viac zaujímajú a možno ich aj motivovali k výberu ich vysokoškolského štúdia. Typickým príkladom takýchto inovatívnych prístupov, ktorých cieľom je efektívne využitie

redukovaného priestoru pre vzdelávanie ekonomickej teórie, je učebnica tímu CORE z roku 2017 „The Economy, Economics for a changing world“. Prístup tímu autorov smeruje k zvýšenej motivácii študentov pre štúdium ekonomickej teórie, aby spoznávali jej pridanú hodnotu prostredníctvom rozvoja myslenia a pochopenia aktuálnych spoločenských problémov v témach, o ktoré majú záujem. Systém implementuje aj poznatky behaviorálnej a inštitucionálnej ekonómie, pričom takto vytvorená učebnica je aktuálna vo vzťahu k zmenám, ktoré v určitom kontexte či v širšom ekonomickom prostredí nastali. Na základe vlastných skúseností z aplikácie týchto prístupov v predmetoch Microeconomics a Macroeconomics na Ekonomickej fakulte UMB sa domnievame, že daný spôsob vzdelávania môže byť vhodný najmä na začiatku štúdia ekonomickej teórie a je pre študentov dôležitý pre vytvorenie si vzťahu k ekonómii.

2 Materiál a metódy skúmania

Ambíciou nášho príspevku je zdôrazniť význam ekonómie ako spoločenskej vedy, poukázať na dôležitosť jej kontinuálneho poznávania v ekonomickom vzdelávaní a zistiť motiváciu dnešnej generácie mladých ľudí pre toto vzdelávanie. Cieľom príspevku je identifikovať kľúčové dimenzie spoločenskej funkcie ekonómie v súčasnej slovenskej spoločnosti. Pri napĺňaní tohto cieľa využívame jednak svoje skúsenosti s výučbou ekonomickej teórie, ale aj poznatky realizovaného prieskumu, a to v komparácii s dostupnými závermi podobných uskutočnených výskumov.

Vlastný prieskum sme realizovali v zimnom semestri akademického roka 2021/22 na Ekonomickej fakulte UMB pomocou dotazníka, ktorý sme distribuovali anonymne online formou študentom prvého ročníka fakulty vo všetkých študijných programoch. Študentov 1. ročníka sme si zvolili preto, že sú relevantnou skupinou v oblasti výberu štúdia ekonomických študijných programov, keďže rozhodovací proces v tomto smere absolvovali nedávno. Ide o skupinu študentov, ktorí sa len oboznamujú s ekonomickou teóriou, preto ich z istého uhla pohľadu možno považovať za ešte „nezaťažených“, t. j. citlivejších na očakávania spoločnosti od ekonómie a ekonómov.

Spomedzi 398 oslovených študentov 1. ročníka dotazník vyplnilo 77 z nich, pričom 73 % respondentov tvorili študentky. V dotazníku sa študenti vyjadrovali k 7 výrokom týkajúcich sa ich motivácie pre štúdium ekonómie pomocou otázok so škálou (1- úplne súhlasím, 2 - skôr súhlasím, 3 - skôr nesúhlasím, 4 - úplne nesúhlasím a 5 - neviem/nechcem sa vyjadriť). V druhej časti dotazníka študenti odpovedali na otázku ohľadom spoločenských problémov, ktorými sa v súčasnosti podľa nich má ekonomické skúmanie zaoberať. Študenti si mohli

zvoliť maximálne tri z ponúkaných 30 tém. Ponuka tém vychádzala z prezentovaných výsledkov zahraničných štúdií (Core team, 2017). V rámci iniciatívy CORE učitelia ekonómie kladú svojim študentom rovnakú otázku a to „Aký najpálčivejší problém by mali ekonómovia vyriešiť?“. Tohto prieskumu sa zúčastňuje viac ako 8 000 študentov zo 40 univerzít v 18 krajinách a údaje sú zozbierané od roku 2016. Náš prieskum na iniciatívu CORE nadväzuje a zisťuje preferencie študentov v slovenských podmienkach.

Pri napĺňaní stanoveného cieľa zdôrazňujeme prirodzené a dnes už samozrejmé prepojenie ekonómie s ostatnými spoločenskými vedami. Vychádzame z predpokladu, že hoci ekonómia má svoju vlastnú silnú identitu, danú históriou a veľkými osobnosťami v nej, a rieši niektoré otázky, ktoré môže zodpovedať len ona, vďaka nástrojom, ktoré má k dispozícii, pri väčšine skúmaných ekonomických problémoch je závislá aj od poznatkov iných spoločenských vied. Napr. na analýzu vzťahu práce a voľného času s implikáciám pre pracovný trh potrebuje sociológiu, na skúmanie racionality jednotlivca psychológiu a na charakteristiku hospodárskeho kontextu v minulosti sa nezaobíde bez histórie.

3 Výsledky a diskusia

Výsledky nášho skúmania a s nimi súvisiacu diskusiu prezentujeme v dvoch častiach. V prvej porovnávame naše názory na spoločenskú funkciu ekonómie a ekonomického vzdelávania s názormi iných autorov, obsahom druhej časti je syntéza a interpretácia uskutočneného výskumu na vybranej vzorke študentov.

3.1 Dimenzie spoločenskej funkcie ekonómie

Za jednu z najdôležitejších dimenzií ekonomickej vedy v spoločnosti je treba pokladať jej úlohu pri formovaní kritického myslenia jednotlivcov, čo viac-menej prirodzene vyplýva z predmetu jej výskumu – rieši otázky ľudského správania a rozhodovania, na ktoré síce nemá jednoznačné odpovede, ale zdôrazňovaním zákona vzácnosti vedie jednotlivcov i celú spoločnosť k racionalite a k výberu efektívnych možností, a to najmä tým, že upozorňuje na základné ekonomické súvislosti, ktoré z daného zákona vyplývajú, a ktoré sa nedajú obísť. Ortodoxná neoklasická ekonómia v prepojení s alternatívnymi teóriami kritické myslenie jednotlivca rozvíja v širšom kontexte, pretože jeho vedomosti obohacuje o poznanie iných spoločenských vied. Otvorenosť voči postojom a názorom iných je nevyhnutnou podmienkou pre rozvoj kultivovaného verejného diskurzu.

Inou dimenziou spoločenskej funkcie ekonómie je jej prínos k sebareflexii jednotlivca a spoločnosti. Vysvetľovaním ekonomických javov v súvislostiach a v historickej genéze táto

veda poukazuje na skutočné i potenciálne dôsledky každého rozhodnutia. Sebareflexia je podstatná pre podnikateľov vo vzťahu k ich profilu, schopnostiam, motivácii a cieľom ich podnikateľských projektov, aby boli úspešní, ale rovnako je dôležitá pre spotrebiteľov, resp. domácnosti, ktorým ekonómia pripomína, že nemôžu mať v živote všetko, a dáva im potrebné poznanie na výber najlepšej alternatívy v mnohých každodenných otázkach voľby.

Kritické myslenie a kultivované verejné diskusie vyúsťujú do ďalšej úlohy ekonómie ako spoločenskej vedy, a tou je obrana a rozvoj demokratických hodnôt. Najdôležitejšími z nich, ktoré ekonómia zdôrazňuje, sú slobodná voľba ekonomických subjektov z hľadiska využívania disponibilných vzácnych zdrojov, a kľúčová inštitúcia súkromného vlastníctva ako i právo na jeho ochranu. Tieto demokratické hodnoty sú základom podnikania, najmä zdravého prostredia malých a stredných podnikov, ktoré vedia najúčinnejšie odhaľovať nové podnikateľské príležitosti, prispievať k ekonomickému rastu a tým k zvyšovaniu životnej úrovne obyvateľov. Stimulácia k podnikaniu je v tejto súvislosti jednou z podstatných dimenzií spoločenskej funkcie ekonomickej vedy.

Z uvedeného vyplýva, že ekonómia má nepochybne schopnosť prispievať k zlepšeniu životných podmienok jednotlivcov i celej spoločnosti, napr. cez pôsobenie manažérov na svojich zamestnancov (Smutný, 2020), otázkou však zostáva, nakoľko sa tento jej potenciál reálne využíva aj vo vzdelávacom procese. Závisí to od viacerých skutočností, ako napr. akí jednotlivci študujú ekonomiu, ako štúdium ekonómie prispieva k formovaniu profilu daných jednotlivcov, a akú dôveru, resp. nedôveru má verejnosť voči ekonómom, ktorí sa z týchto jednotlivcov stali.

Podľa Bauman, R. (2009), je ekonomické vzdelávanie individuálnym i spoločenským zlom, pretože zo študentov, ktorí ho absolvujú, sa stávajú sebeckejšie a menej altruistické osobnosti v porovnaní s absolventmi iných odborov. Výsledky aj ďalších autorov (Delgado et al., 2020) vedú k záverom, že nadobúdaním ekonomického poznania a nazerania na svet časť jednotlivcov stráca svoju „nevinnosť“. Dôsledkom toho je nielen negatívny dopad na spoločnosť, ale aj ich nižší subjektívny materiálny a psychologický *well-being*. Treba tiež zdôrazniť, že na základe predstavených záverov nie je možné jednoznačne odlíšiť proces učenia sa (ekonómovia sú sebeckejší, pretože ich k tomu vedie štúdium ekonómie) od procesu selekcie (štúdium ekonómie volia sebeckejšie osobnosti), ktorý popisujú Frey and Meier (2002).

Dané skutočnosti môžu viesť k pochybnostiam, či ekonomické vzdelávanie, ktoré je už dlhodobo principiálne založené na neoklasickej ekonomii a na modeli *homo oeconomicus*

maximalizujúcom svoj zisk, resp. úžitok, je najvhodnejšie na formovanie ekonomického rozhodovania a správania. Viacerí autori (Horeháj, 2011, Galambaud, 2014, Ódor, 2021) zdôrazňujú, že sú to užitočné koncepty, pretože pripomínajú kľúčové zákonitosti a súvislosti ekonomických vzťahov. Ak sa správame racionálne, ak sa podnikateľ snaží efektívne využiť obmedzené disponibilné zdroje a spotrebiteľ sa usiluje dosiahnuť zo svojich rovnako obmedzených prostriedkov o čo najvyššiu úroveň uspokojovania potrieb, je to nepochybne prejav porozumenia ekonomických zákonitosti, rešpektovania zákona vzácnosti a napĺňania individuálneho záujmu, z ktorého prosperuje celá spoločnosť. Tieto koncepty je však potrebné vysvetľovať s dôrazom na širšie súvislosti, napr. do nákladov treba okrem priamych peňažných nákladov explicitne zahrnúť aj hodnotu negatívnych dôsledkov v environmentálnej oblasti či v oblasti narušenia sociálnych väzieb. Domnievame sa, že pri výučbe mikroekonómie nepostačuje študentov len odkázať na koncept alternatívnych nákladov, ale konkrétne príklady na ilustráciu rozhodovania jednotlivcov (spotrebiteľov) či podnikov by mali v sebe obsahovať aj tieto spoločenské dimenzie.

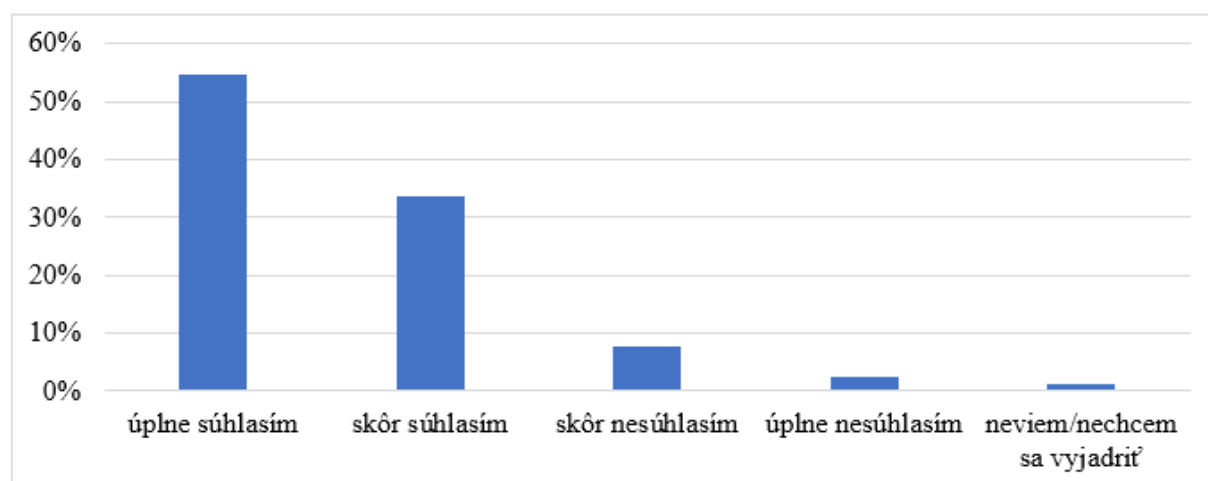
Autori ďalšieho výskumu (Gerlach, 2017) zdôrazňujú, že študenti ekonómie majú podobné vnímanie spravodlivosti a férovosti ako študenti iných odborov. Ich rozhodovanie je ale menej altruistické a empatické, pretože menej altruizmu očakávajú aj od iných. Ich „sebeckejšie“ správanie teda nevyplýva z toho, že by mali nižšie štandardy férovosti a spravodlivosti (morálne a hodnotové normy), ale že vychádzajú z iných sociologických noriem a predpokladov sociálnych interakcií.

Z uvedených konštatovaní, resp. záverov vyvstáva otázka, či ekonomické vzdelávanie prispieva aj k väčšej miere rozhodnosti študentov a budúcich ekonómov. Keďže ekonómia je predovšetkým vedou o voľbe v zmysle využívania disponibilných vzácných zdrojov, je namieste skúmať, či im štúdium ekonómie dáva dostatočný aparát poznatkov a prostriedkov, aby ich rozhodovanie bolo v tomto smere čo najefektívnejšie. Úlohou ekonomického vzdelávania je nepochybne aj rozvoj kritickej sebareflexie i reflexie všeobecne z hľadiska hodnotenia názorov, postojov a rozhodnutí. Zodpovedanie danej otázky nie je jednoduché, pretože rozhodnosť v konaní jednotlivcov vo veľkej miere závisí od ich osobnostných črt a je ťažké rozlíšiť, do akej miery k nemu prispelo samotné štúdium ekonómie. Určite by však bolo prínosné otestovať z tohto hľadiska študentov vo vyšších ročníkoch, ktorí by už mali vedieť rozpoznať, nakoľko im je ich rozhodnosť prirodzená a nakoľko k nej prispelo absolvované štúdium.

Miera rozhodnosti mladých ľudí by sa mala prejavovať už pri výbere zamerania vysokoškolského štúdia. V tejto súvislosti nemožno opomenúť v spoločnosti rozšírený názor, že ekonomické vzdelávacie inštitúcie plnia vo vysokoškolskom priestore podobnú funkciu, akú majú gymnáziá medzi strednými školami, čo znamená, že ich výber na štúdium je skôr výsledkom nerozhodnosti ako jednoznačného a vedomého výberu. Aj táto skutočnosť zrejme prispieva k nelichotivému postaveniu ekonómie a ekonomického vzdelávania v spoločnosti. Uvedené skutočnosti nás viedli k uskutočneniu prieskumu na vzorke študentov s cieľom zistiť ich motiváciu na štúdium ekonómie.

3.2 Výsledky uskutočneného prieskumu

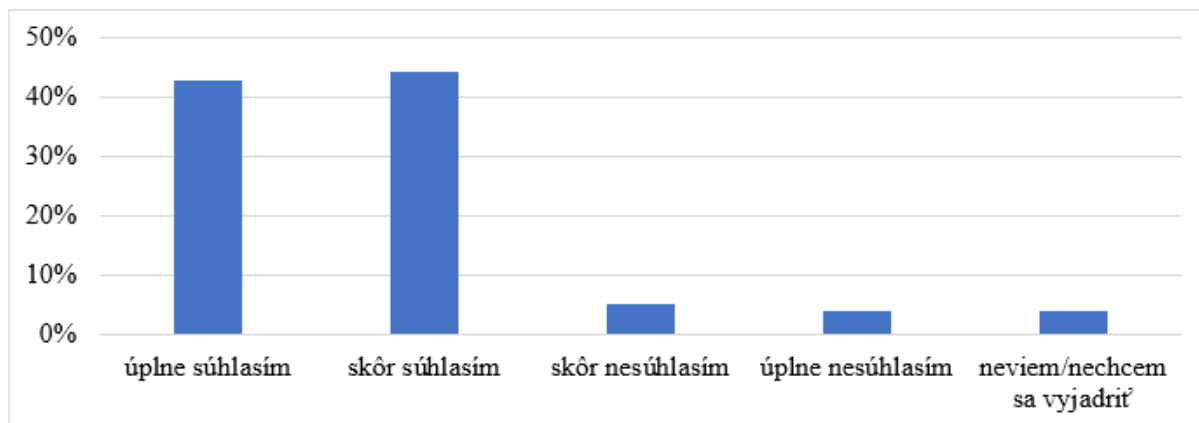
S cieľom identifikovať motiváciu študentov pre štúdium ekonómie, a tým aj zistiť indície vyššie spomínaného selekčného procesu v slovenských podmienkach, sme realizovali prieskum medzi študentmi Ekonomickej fakulty UMB. Najväčšia časť našich respondentov (55 %) sa úplne stotožňuje s tvrdením, že sa rozhodli pre štúdium ekonómie, pretože poznatky sú využiteľné pre osobné dôvody, napr. pre lepšiu správu vlastného majetku, založenie vlastného podniku a pod. (obr. 1). Takýto výsledok môže indikovať existenciu selekčného procesu a teda výber ekonomických študijných programov môže prevládať u jednotlivcov orientovaných na napĺňanie osobných (egoistickejších) cieľov.

Obrázok 1 Študujem ekonómiu, pretože poznatky ekonómie sú využiteľné pre osobné dôvody
Zdroj: vlastný prieskum, 2021

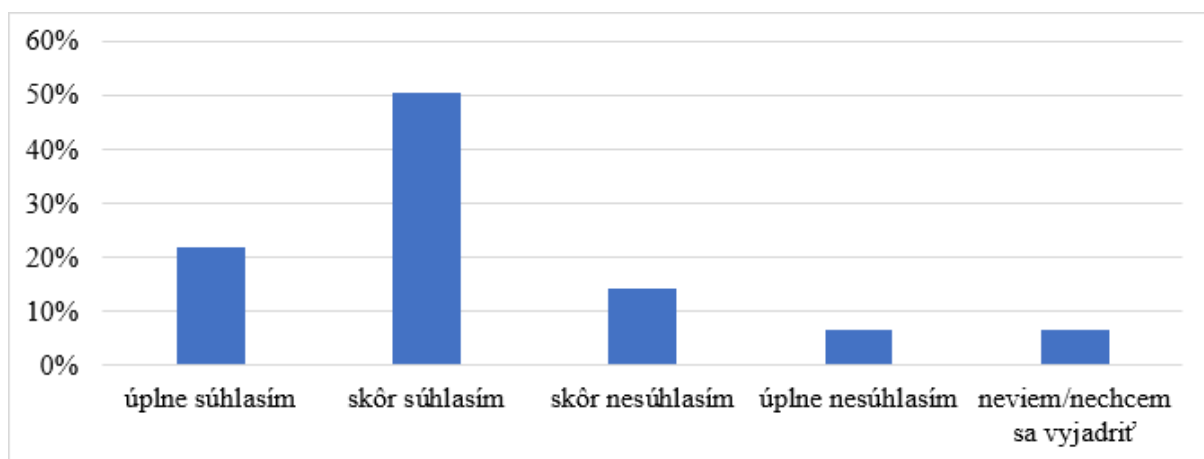
Druhým silným motivačným faktorom pre štúdium ekonómie v našej vzorke respondentov je skutočnosť, že poznatky ekonómie podľa nich umožňujú lepšie porozumieť fungovaniu sveta a spoločnosti. Takýto výsledok naznačuje pozitívne očakávania ohľadom významu ekonomického vzdelávania, ktoré je následne potrebné vo vzdelávacom procese

podchytiť a rozvíjať inovatívnymi metódami výučby ekonómie, aby tieto očakávania boli napĺňané.

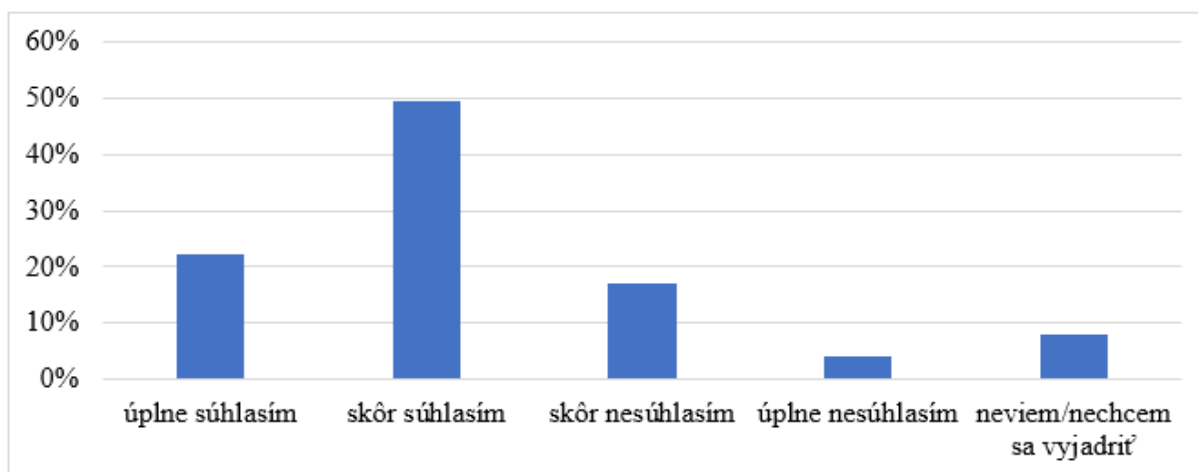

Obrázok 2 Študujem ekonómiu, pretože poznatky ekonómie umožňujú lepšie rozumieť fungovaniu sveta a spoločnosti
Zdroj: vlastný prieskum, 2021

V porovnaní s prvými uvedenými faktormi motivácie, naše výsledky ďalej poukazujú na to, že respondenti sú relatívne menej presvedčení o schopnosti ekonómie poskytovať dostatok poznatkov na predvídanie ďalšieho vývoja sveta a spoločnosti (obr. 3), ale aj o vplyve ekonómov na spoločnosť (obr. 4). Tieto výsledky považujeme za zaujímavé z toho pohľadu, že študenti s predpokladmi machiavelistického typu správania, napr. so sklonmi k manipulácii, si pravdepodobne volia ekonomické vzdelávanie menej často a zrejme sa orientujú sa na iné vedné disciplíny, napr. na politické vedy.

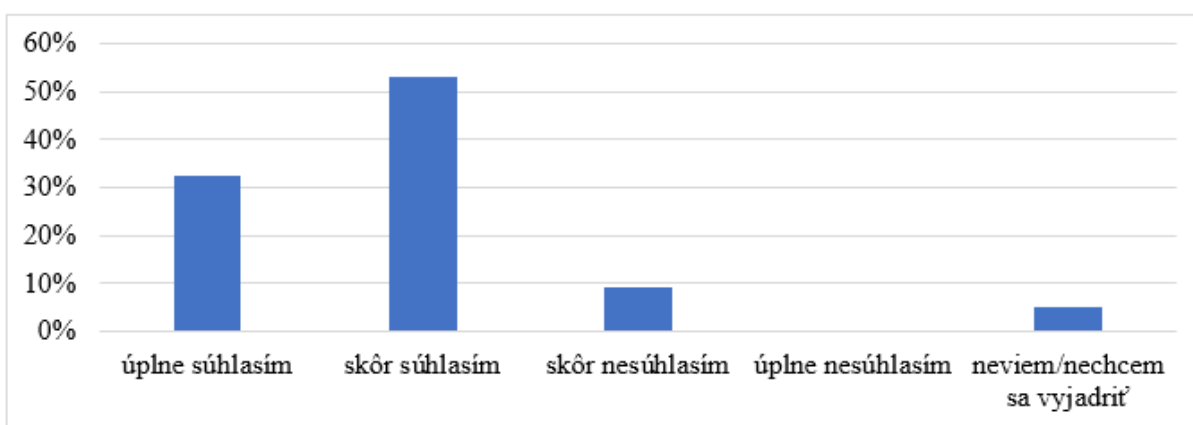
Obrázok 3 Študujem ekonómiu, pretože ekonómovia majú výrazný vplyv na spoločnosť
Zdroj: vlastný prieskum, 2021

Obrázok 4 Študujem ekonómiu, pretože poznatky z ekonómie umožňujú lepšie predvídať vývoj sveta a spoločnosti a zmenám sa včas prispôbiť

Zdroj: vlastný prieskum, 2021

Relatívne umiestnenie ďalšej možnosti motivácie študentov spočívajúcej v lepšej uplatniteľnosti absolventov, ako piatej v poradí medzi našimi možnosťami, pravdepodobne naznačuje menšie sklony k pragmatizmu než sme od študentov ekonómie očakávali, aj keď s daným výrokom úplne súhlasí 33 % našich respondentov a skôr s ním súhlasí 55 % respondentov. Naše očakávania vyššieho umiestnenia tohto motivačného faktora vychádza zo záverov predchádzajúcich štúdií (Priščáková, Mertinková, 2021), podľa ktorých študenti ekonómie už počas štúdia majú veľký záujem o vykonávanie platenej práce v súkromnom sektore, aj keď ho len zriedkavo vykonávajú v odbore, ktorý študujú.

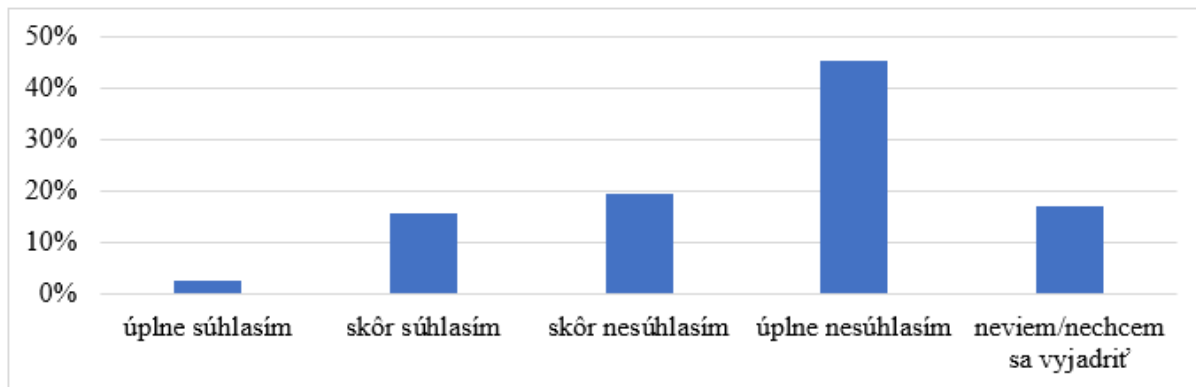

Obrázok 5 Študujem ekonómiu, pretože absolventi majú veľa pracovných príležitostí

Zdroj: vlastný prieskum, 2021

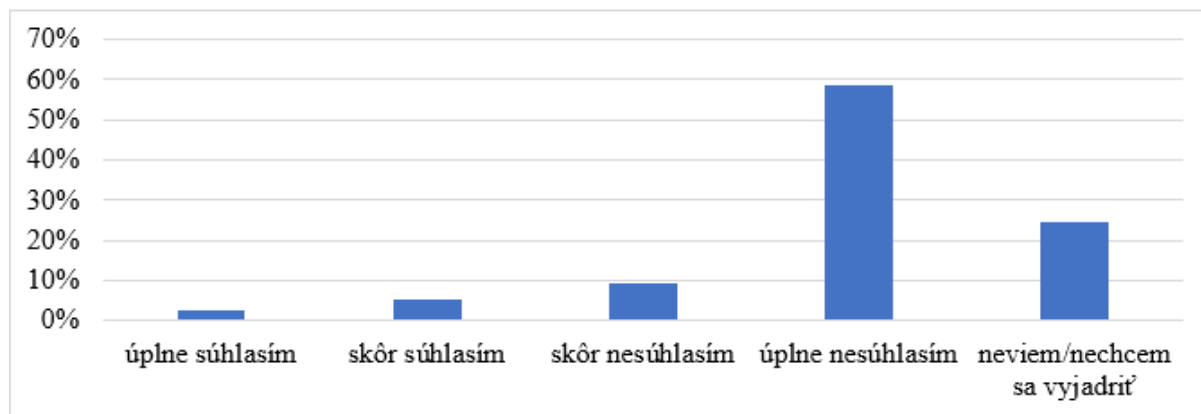
Vzhľadom k vyššie charakterizovaným názorom o nerozhodnosti študentov ekonomických študijných programov pri výbere vysokej školy, sme do prieskumu zaradili aj hodnotenie výroku, že respondent študuje ekonómiu, pretože si nevedel vybrať. Viac než polovica respondentov sa s takýmto tvrdením čiastočne alebo úplne nestotožňuje. Na druhej

strane, pri tejto otázke sa zvýšil počet tých, ktorí sa nevedeli alebo nechceli vyjadriť (17 % respondentov). Všeobecne prevládajúci názor o implikovanej nerozhodnosti študentov ekonómie sa nám na našej vzorke respondentov nepotvrdil.

Obrázok 6 Študujem ekonómiu, pretože som si nevedel(a) vybrať
Zdroj: vlastný prieskum, 2021

Ešte jednoznačnejšie vyjadrili respondenti nesúhlas s výrokom, že rozhodovanie o štúdiu uskutočnil za nich niekto iný (rodič, súrodenci, priatelia a pod.). Takmer 60 % respondentov s takýmto výrokom úplne nesúhlasí. Na druhej strane, ide o výrok s najpočetnejšou skupinou opýtaných, ktorí sa nevedeli alebo nechceli vyjadriť (25 %).

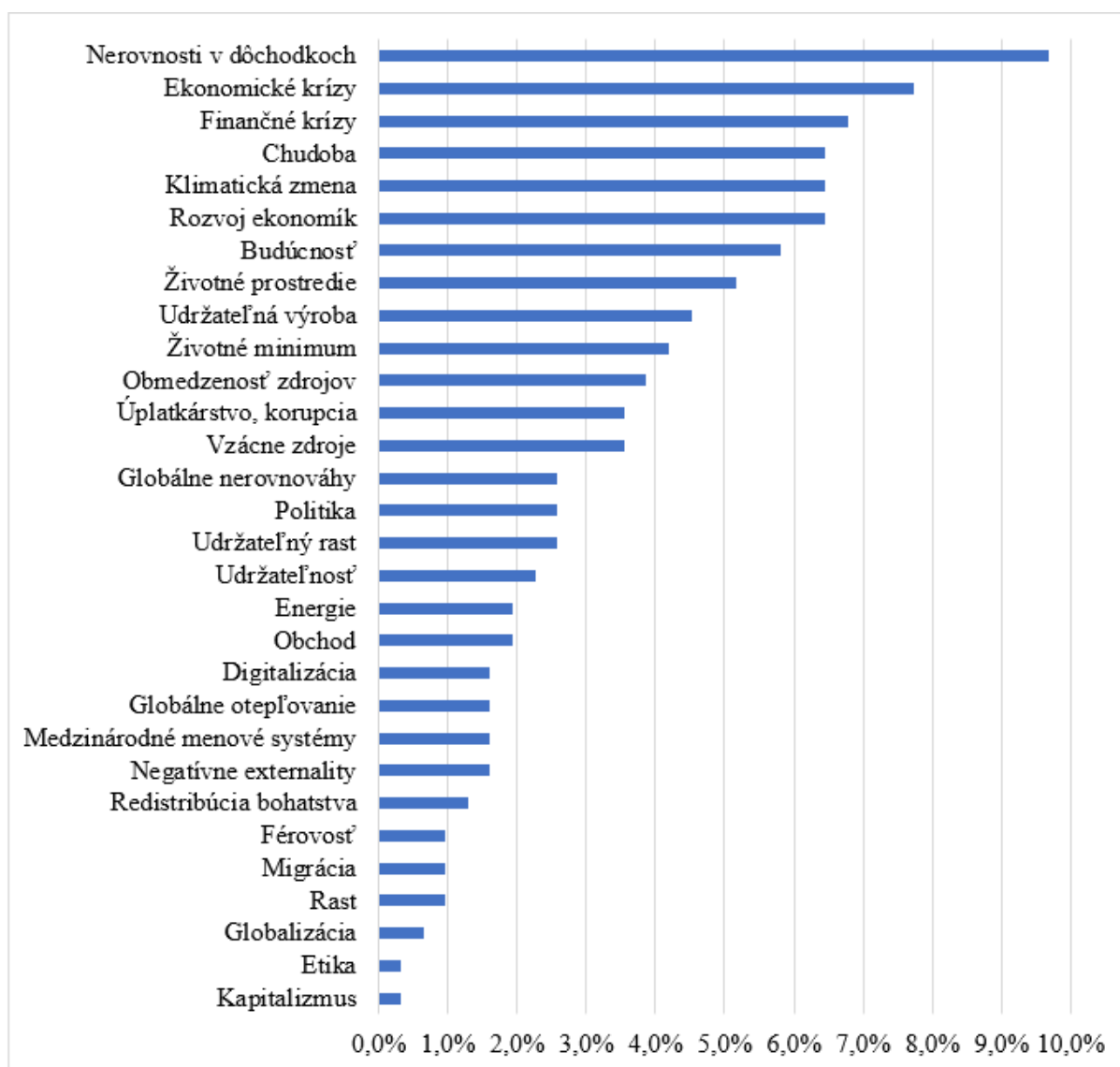
Obrázok 7 Študujem ekonómiu, pretože mi ju vybral niekto iný
Zdroj: vlastný prieskum, 2021

Obrázok 8 Najpálčivejšie témy ekonomického výskumu z pohľadu začínajúcich študentov ekonómie

Zdroj: The CORE team, 2021, dostupné na <https://www.core-econ.org/project/core-the-economy/>

Nadväzujúc na iniciatívu CORE týkajúcu sa zisťovania toho, aké najdôležitejšie témy ekonomického výskumu študenti ekonómie preferujú (obr. 8), sme túto otázku položili aj našim respondentom. Aj keď sme si vedomí toho, že začínajúci študenti ekonómie majú len čiastkové informácie a vedomosti o daných problémoch, vychádzame z predpokladu, že preferencia istých tém u študentov ekonómie reflektuje priority spoločnosti i individuálnu motiváciu študentov, a to tak na Slovensku, ako aj v zahraničí. Dosiahnuté výsledky na výberovej vzorke študentov EF UMB ilustruje obrázok 9. Rovnako ako v iných krajinách sveta, naši respondenti pokladajú problém nerovnosti v dôchodkoch za najpálčivejší. Výsledky nášho prieskumu ďalej ukazujú, že študenti EF UMB prikladajú veľký význam hľadaniu riešení problémov ekonomických a finančných kríz, a následne problematike chudoby a rozvoja ekonomík. Na rozdiel od zahraničných respondentov, slovenskí študenti kladú relatívne menší dôraz na otázky udržateľnosti a digitalizácie, k riešeniu ktorých by mal aktuálny ekonomický výskum intenzívne prispievať.

Obrázok 9 Najpálčivejšie témy ekonomického výskumu u študentov 1. roč. na EF UMB
Zdroj: vlastný prieskum, 2021

Záver

Cieľom príspevku bolo zdôrazniť význam ekonómie ako spoločenskej vedy, poukázať na dôležitosť jej kontinuálneho poznávania v ekonomickom vzdelávaní a identifikovať motiváciu dnešnej generácie mladých ľudí pre toto vzdelávanie. V príspevku poukazujeme na špecifiká ekonómie ako vednej disciplíny vyplývajúce z charakteru jej spoločenskovedného predmetu skúmania, ako aj zo snahy skúmať tento predmet metodológiou exaktných vied, ktorá sa v ekonómii prejavuje výraznejšie ako v iných spoločenských vedách, a to i napriek potenciálnym rizikám, ktoré daná metodológia predstavuje. Poukázali sme tiež na vplyv historicko-logických súvislostí na vývoj ekonomickej vedy a na neopodstatnenosť prípadných snáh nenadväzovať na skúsenosti predchádzajúcich generácií v ekonomickom myslení a vzdelávaní, čo históriu ekonomického myslenia redukuje, príp. eliminuje.

V príspevku sme sa venovali vybraným dimenziám spoločenskej funkcie ekonómie, poukazujeme na jej tri roviny : (1) reálny vplyv ekonomickej vedy na hospodárskopolitické rozhodovanie, (2) reflexiu praktickej hospodárskej politiky v štandardných učebniciach ekonómie a v ekonomickom vzdelávaní a (3) kapacitu ekonómie prispievať k formovaniu budúcej podoby spoločnosti formovaním kritického myslenia študentov ekonómie. Sú to kľúčové skutočnosti, ktorými ekonomická veda prispieva k sebareflexii spoločnosti a k obrane jej demokratických hodnôt.

Úspešnosť napĺňania vybraných dimenzií spoločenskej funkcie ekonómie závisí nielen od samotného ekonomického vzdelávania, ale aj od motivácie, s ktorou študenti ekonómie vstupujú do vzdelávacieho procesu. Na základe vlastného prieskumu na Ekonomickej fakulte UMB sme identifikovali ako hlavný motív skutočnosť, že poznatky z ekonómie respondenti považujú za využiteľné v osobnom živote, čo by mohlo naznačovať selektívny proces – štúdium ekonómie si vyberajú osobnosti s vyššími sklonmi k egoizmu. Tento záver je v súlade so zisteniami Frey and Meier (2002). V danej súvislosti by mohlo byť zaujímavé preskúmať i v našich slovenských podmienkach vplyv ekonomického vzdelávania na rozvoj sklonov študentov k egoizmu počas štúdia ekonómie tak, ako to naznačujú skúsenosti zahraničných autorov (Gerlach, 2017), resp. pokúsiť sa identifikovať aj koreláciu medzi rozhodnutím jednotlivcov študovať ekonómiu a ich absolvovaným stredoškolským vzdelaním. V ďalšej fáze výskumu by tiež bolo prínosné využiť nástroje psychológie, a to napr. na zisťovanie postojov študentov a vplyvu ich osobnostných črt, či sémanticky diferenciál. Respondenti nášho prieskumu vnímajú úlohu ekonómie sčasti podobne ako respondenti v iných zahraničných krajinách, a to napr. pri riešení problému nerovností v dôchodkoch, ale sčasti rozdielne, pretože nekladú adekvátny dôraz na relevantnosť ekonómie pri plnení potrieb budovania udržateľných inovatívnych ekonomických systémov. Tejto aktuálnej výzve dnešnej spoločnosti je potrebné urýchlene prispôsobiť aj ekonomické vzdelávanie na Slovensku.

Grantová podpora: Príspevok vznikol s podporou projektov APVV 0-18-122 „Postavenie sociálnych a humanitných vied v spoločnosti: ich možnosti a limity“ riešenom v rokoch 2019 – 2023 a KEGA 040UMB-4/2021 „Diverzifikácia obsahu a didaktických foriem výučby ekonomických predmetov v slovenskom jazyku a vo svetových jazykoch“.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Bátora, J. (2016). *Vrátme naše spoločenské a humanitné vedy do sveta*. Dostupné na <https://dennikn.sk/565801/vratme-nase-spolocenske-a-humanitne-vedy-do-sveta/>
- [2] Bauman, Y., & Rose, E. (2009). *Why Are Economics Students More Selfish than the Rest?* []. IZA Discussion Paper Series No. 4625, Bonn: The Institute for the Study of Labor (IZA)
- [3] Borrits, B. (2020). *Au lieu de sauver le capitalisme, il est urgent d'inventer une autre économie*. [Namiesto záchranu kapitalizmu je naliehavé vymyslieť inú ekonomiku]. Dostupné na <https://basta.media/crise-economique-capitalisme-chomage-PIB-Banques-centrales>
- [4] Boyer, R. (2003). L'avenir de l'économie comme discipline. [Budúcnosť ekonomie ako disciplíny]. *Alternatives économiques*, 57, 60-63.
- [5] Carter, J., & Irons, M. (1991). Are Economists Different, and If So, Why? [Sú ekonómovia iní, a ak áno, prečo?]. *Journal of Economic Perspectives*, 5 (2), 171-177. DOI: 10.1257/jep.5.2.171
- [6] Daniel, J.-M. (2005). *Le rôle social de l'économiste*. [Spoločenská úloha ekonóma]. Sociétal N° 50, 4e trimestre. Dostupné na <https://www.decitre.fr/revues/societal-n-50-4e-trimestre-2005-le-role-social-de-l-economiste-9782130549567.html>
- [7] Drábik, J., & Kšiňan, M. (2017). *Chradne a práchnivie slovenská veda?* Forum historiae, 2017. Dostupné na: <http://forumhistoriae.sk/-/chradne-a-prachnivie-slovenska-veda->
- [8] Delgado, C., Venkatesh, M., Castelo Branco, M. & Silva, T. (2020). Ethics, responsibility and sustainability orientation among economics and management masters' students. [Orientácia na etiku, zodpovednosť a udržateľnosť medzi študentmi magisterského štúdia ekonomie a manažmentu]. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21(2), 181-199. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-02-2019-0058>
- [9] ESET ScienceAward. (2019). *Slovenskí vedci v prieskume: Naša práca na Slovenku nie je docenená, no nevzdávame sa*. Tlačová správa, Bratislava 16. 04. 2019. https://www.esetscienceaward.sk/assets/documents/Nadacia_ESET_Prieskum_medzi_vedcami.pdf
- [10] Frey, B., S., & Meier, S. (2002). Selfish and indoctrinated economists? [Sebeckí a indoktrinovaní ekonómovia?]. *European Journal of Law and Economics*, 19(2), 165 – 171

- [11] Galambaud, B. (2014). *Réinventer le management des ressources humaines*. [Znovuobjavenie riadenia ľudských zdrojov.]. Ruel-Malmaison: Editions Liaisons. Paris, FR: Wolters Kluwer France.
- [12] Galbraith, J. (2003). Les économistes dominants ne contribuent pas de manière intéressante au débat social. [Mainstreamoví ekonómovia neprinášajú do spoločenskej diskusie zaujímavý príspevok]. *Alternatives économiques*, 57, 60-63.
- [13] Gerlach, P. (2017). The games economists play: Why economics students behave more selfishly than other students? [Hry, ktoré hrajú ekonómovia: Prečo sa študenti ekonómie správajú sebeckejšie ako iní študenti]. *PLoS One* 12:e0183814. 10.1371/journal.pone.0183814
- [14] Guerrien, B. (2004). Y-a-t-il une science économique ? [Existuje ekonomická veda]. *L'économie politique*, 4, 97–109.
- [15] Ifcher, J., & Zarghamee, H. (2018) The rapid evolution of homo economicus: Brief exposure to neoclassical assumptions increases self-interested behavior. [Rýchly vývoj homo economicus: Krátke vystavenie neoklasickým predpokladom zvyšuje sebaisté správanie]. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 75, 55 – 65.
- [16] Juniper et al. 2021. Orthodox macroeconomics textbooks: A critical evaluation using institutional practice as a benchmark. [Ortodoxné učebnice makroekonómie: Kritické hodnotenie využívajúce inštitucionálnu prax ako meradlo]. *International Review of Economics Education* 37(1):100209, DOI: 10.1016/j.iree.2021.100209
- [17] *Memorandum spoločenských a humanitných vedcov*. Bratislava, 17. 11. – 5. 12. 2016. Dostupné na SME <https://blog.sme.sk/mistik/spolocnost/memorandum-spolocenskych-vedcov>
- [18] Molénat, X. (2009). L'économie, c'est aussi la société. [Aj ekonomika je spoločnosť]. *Sciences humaines*, 2009/9, 16, 2-3.
- [19] Ódor, L. (2021). *Prispievajú ekonómovia k formovaniu kritického myslenia v spoločnosti?* Príspevok prednesený na vedeckom seminári na EF UMB, Banská Bystrica, 8. 10. 2021.
- [20] Ondrejko, P. (2010). Postavenie vied o spoločnosti v sústave vied. *Slovenská politologická revue*, 10 (4), 2-21. ISSN 1335-9096
- [21] Priščáková, S., & Mertinková, A. (2021). Uplatnenie študentov Univerzity Mateja Bela s ohľadom na aktívne nástroje zamestnanosti. *Ekonomika a spoločnosť*, 22 (1), 137-156. doi: <https://doi.org/10.24040/eas.2021.22.1.137-156>

- [22] Slovenská organizácia pre výskumné a vývojové aktivity (SOVVA). (2021). *Z čoho a ako žije veda na Slovensku*. Dostupné na Denník N <https://dennikn.sk/blog/2252923/z-coho-a-ako-zije-veda-na-slovensku/>
- [23] Smutný, F. (2020). Vplyv osobnosti manažéra na motiváciu zamestnancov. *Ekonomika a spoločnosť*, 21(1), 16-24
- [24] The CORE Team. (2017) *The Economy. Economics for a changing world*. [Ekonomika. Ekonomika pre meniaci sa svet]. Oxford, UK: Oxford Press.
- [25] Wojtkoviak, G. (2018). Profits or Employment: Priorities of Future Managers. [Zisk alebo zamestnanosť: Priority budúcich manažérov.]. *International Journal of Sustainable Entrepreneurship and Corporate Social Responsibility (IJSECSR)*, 3 (2)

Adresa autorov: doc. Ing. Jana Marasová, PhD., Ekonomická fakulta UMB, Slovensko, jana.marasova@umb.sk, Ing. Žaneta Lacová, PhD., Ekonomická fakulta UMB, Slovensko, zaneta.lacova@umb.sk